

Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Юридичний інститут

Збірник наукових статей

**Актуальні проблеми вдо-
сконалення чинного зако-
нодавства України**

Випуск XXVI

м. Івано-Франківськ, 2011

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ОБМЕЖЕННЯ ДОГОВІРНОЇ СВОБОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

УДК 347.44

Однією із засад договірних зобов'язань, як і засад приватного права взагалі, є свобода договору, яка є неодмінною ознакою, передумовою і умовою існування ринкової економіки. На сьогоднішній день проблемі свободи договору приділяється значна увага. У статті 627 Цивільно кодексу України сказано, що сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням цього Кодексу та інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Питання свободи договору стало актуальним для багатьох науковців і практиків. Важлива роль свободи договору в суспільстві неодноразово підкреслювалася і класиками російської і української цивілістики, і сучасними дослідниками.

В цивільному та торговельному праві одним із основоположних та загальновизнаних принципів є принцип свободи договору. Й.О. Покровський називав принцип свободи договору « верховним началом » всієї галузі цивільного права [1]. Із цим твердженням погоджуються такі сучасні дослідники договірної свободи, як Т.В. Боднар, С.Н. Бервено, С.О. Погрібний, М.М. Сібільов та інші [2].

А.В. Луць вважає, що разом з цим свобода договору не є безмежною, що вона існує в рамках чинних нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а дії сторін договору мають ґрунтуватися на засадах розумності, добросовісності, справедливості [3]. Можна процитувати багато думок вчених щодо визначення свободи договору, але питання яке стосується обмеження договірної свободи залишається на сьогодні практично не дослідженим. У радянські часи, проблемним аспектам обмежень здійснення свободи договору увага майже не приділялася. Питання обмеження договірної свободи є доволі складне, як для теоретичного розуміння, так і для практичного застосування. Проблемні питання обмежень свободи договору розглядають такі відомі вчені - цивілісти, як К.П. Поб'єдоносцев, І.О. Покровський, Г.Ф. Шершеневич та інші.

К.П. Поб'єдоносцев особливу увагу приділяв дослідженню обмежень договірної свободи, якими встановлювалися максимальні розміри відсотків у договорах займу (кредиту) [4]. Г.Ф. Шершеневич у своїх працях розглядав окремі проблемні аспекти обмежень договірної свободи,

які були спрямовані на забезпечення захисту фактично слабшої сторони договору [5].

Вагомий внесок у розробку проблематики обмежень здійснення свободи договору зробив І.О. Покровський. Він дослідив обмеження з боку позазаконних критеріїв, а також обмеження, спрямовані на забезпечення інтересів економічно слабших учасників цивільних відносин [6].

Р. А. Тельгарін розуміє під обмеженнями свободи договору межі здійснення суб'єктивних прав у договірних правовідносинах. А.П. Беляєва виходить з того, що обмеженнями свободи договору є її межі [7].

Вивчивши думки науковців напрошується висновок, що обмеження договірної свободи це межі здійснення цивільних прав у договірних відносинах. Але ми вважаємо це питання ще до кінця не розкритим. Адже, Ю.Л. Єршов вважав що межі та обмеження свободи договору є різними правовими категоріями. Під межами свободи договору науковець розуміє межі здійснення суб'єктивних цивільних прав у договірних правовідносинах, а під обмеженнями свободи договору – звуження правоздатності осіб, а також обмеження можливої реалізації окремих прав [8].

На нашу думку з такої позиції науковця впливають питання, що ми розуміємо під поняттям « межа договірної свободи» , а що - « обмеження договірної свободи» ?

Межа договірної свободи – це гранична можливість реалізації правосуб'єктності, яка передбачена законом чи договором та загальноприйнятими моральними засадами, за які суб'єкти господарювання не повинні переходити додержуючись законів та поважаючи моральні принципи суспільства.

Обмеження договірної свободи – норма імперативного характеру, яка містить припис до певної поведінки в межах договірного зобов'язання.

На сьогодні в юридичній літературі існує багато класифікацій обмежень свободи договору. Наприклад, М.І. Брагінський ділить обмеження свободи договору на негативні та позитивні. Перші передбачають виділення у законі випадків, коли заздалегідь визначено, між ким і які договори укладатися не можуть, а другі передбачають обов'язкове укладення договорів і (або) обов'язкове включення в них певних умов [9].

В.В. Іванов розподіляє обмеження договірної свободи на зовнішні та внутрішні. Під зовнішніми обмеженнями він розуміє обмеження, що не залежать від волевиявлення сторін договору. Їх він поділяє на законні та позазаконні. Законні обмеження безпосередньо встановлені в законах та інших нормативних актах, а позазаконні – являють собою узагальнені ідеї, принципи, які з необхідністю повинні бути присутніми в договорах

– “добрі звичаї”, “громадський порядок” тощо. Під внутрішніми обмеженнями свободи договору вчений розуміє самообмеження сторін, які спільно визначають зміст договору, оскільки вони вимушені йти на поступки одне одному [10].

К.І. Забояєв притримується аналогічного підходу до поділу обмежень свободи договору на види (йдеться про критерій наявності волевиявлення сторін договору щодо встановлення обмежень), але він називає їх не зовнішніми та внутрішніми, а об’єктивними та суб’єктивними. Крім того, серед обмежень свободи договору вчений виділяє “дозвільні” та “заборонні” обмеження. На його думку, “дозвільні” обмеження свободи договору встановлюють її зовнішні межі й забороняють все навколо спеціально окресленого ними сектора приватної свободи, тоді як “заборонні” обмеження фактично дозволяють усі інші дії в межах сектора свободи [11].

На думку В.С. Мілаш, обмеження свободи договору за їх суттю можна розділити на “вертикальні” та “горизонтальні” обмеження. Під “вертикальними” вона розуміє обмеження, що використовуються для забезпечення публічних інтересів, а під горизонтальними – обмеження, що призначені для забезпечення приватних інтересів сторін договору [12].

В.О.Горєв поділяє обмеження свободи договору у цивільному праві на загальні та спеціальні. Загальні обмеження договірної свободи являють собою загальні межі здійснення цивільних прав та охоронюваних законом інтересів учасників договірних правовідносин. Загальні межі здійснення цивільних прав у договірних правовідносинах конкретизуються у ряді положень ЦК України (ст. 13, ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 205 тощо). Природно, центральне місце у визначенні таких меж посідає ст. 13 ЦК України, яка містить положення про межі здійснення будь-яких цивільних прав.

Загальні обмеження свободи договору поширюються на усіх без винятків учасників договірних правовідносин незалежно від специфіки договору, що ними укладається, змінюється або розривається, незалежно від особливостей їх економічного та правового становища тощо. Ними окреслюються правові рамки того, що за загальним правилом є дозволим при укладенні та виконанні будь-якими учасниками цивільних відносин будь-якого цивільного договору.

Спеціальні обмеження свободи договору встановлюються всередині сфери дозволеного, правові рамки якого окреслені загальними обмеженнями свободи договору. Вони являють собою спеціальні межі здійснення суб’єктивних прав та охоронюваних законом інтересів учасників договірних правовідносин. Встановлюються такі межі за:

- типами (видами, підвидами) договорів;
- за суб'єктами, які укладають договір (наприклад, у випадку з публічним договором);
- за способом укладення договору (наприклад, у випадку з договором приєднання та основним договором, що укладається на підставі попереднього договору) тощо.

На відміну від загальних обмежень свободи договору, спеціальні обмеження встановлюються на рівні актів законодавства не тільки за допомогою правових заборон і позитивних зобов'язувань, але й за допомогою конкретних правових дозволів [13].

А.П. Беляєва, поділяє обмеження свободи договору керуючись критерієм, поряд із соціально обумовленими та економічно обумовленими виділяє політично обумовлені обмеження договірної свободи [14].

На мій погляд варто було б класифікувати обмеження договірної свободи на обмеження договірної свободи що встановлюється вищими органами влади та обмеження договірної свободи між самими суб'єктами господарювання.

Отже, враховуючи вище викладене можна зробити висновок, що питання обмеження свободи договору є досить актуальним на сьогоднішній день. В цивільному кодексі України існують норми, які вказують на свободу договору, але нічого не сказано про обмеження договірної свободи.

Ми вважаємо, що обмеження договірної свободи це – норма імперативного характеру, яка містить припис до певної поведінки в межах договірної зобов'язання і її дослідження потребує систематичного доктринального аналізу та практичних висновків.

1. Покровський І.А. Основные проблемы гражданского права / И.А. Покровский .-М.: Статут , 1998. – 249 с.

2. Отраднова О. Реалізація принципу свободи договору у цивільно-правових деліктних відносинах. - Вид-во Юридична Україна, 2009-С.60-64.

3. Луць А.В. Свобода договору в цивільному праві України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Львів, 2001. – 182 с.

4. Победоносцев К.П. Курс гражданского права: В 3-х ч. – Ч. 3: Договоры и обязательства. – М.: Статут, 2003. – 622 с. – Режим доступу: http://download.nchti.ru/libr/books/Right/ClassicOfRussianCivilistic/Elib/content_pob03.htm. – Заголовок з екрану.

5. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 года). – М.: СПАРК, 1995. – 556 с.

6. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. – Изд. 4-е, испр. – М.: Статут, 2003. – 351 с.

7. Горев В.О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Харків, 2007-203 с.

8. Ершов Ю.Л. Принцип свободы договора и его реализация в гражданском праве Российской Федерации: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Екатеринбург, 2001. – 170 с.

9. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. – М.: Статут, 1998. – 682 с.

10. Иванов В.В. Общие вопросы теории договора. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 160 с.

11. Забоев К.И. Принцип свободы договора в российском гражданском праве: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Екатеринбург, 2002. – 227 с.

12. Мілаш В.С. Теоретичні аспекти співвідношення свободи підприємницького комерційного договору та обмежувальних чинників // Українське комерційне право. – 2005. – № 6. – С. 51–64.

13. Горев В.О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Харків, 2007-203 с.

14. Беляева А.П. Принцип свободы договору у правовому регулюванні зовнішньоекономічного контракту: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Харків, 2005. – 197 с.

Схаб Т.Я. Загальні положення обмеження договірної свободи в цивільному праві України

В статті представлені наукові погляди поняття обмеження договірної свободи. Здійснено розмежування термінів : «межа договірної свободи» та « обмеження договірної свободи». Вивчаючи різноманітні види класифікацій обмеження свободи договору подано новий критерій щодо класифікації обмеження договірної свободи.

Ключові слова: свобода договору, межа договірної свободи, обмеження договірної свободи.

Схаб Т.Я. Общие положения ограничения договорной свободы в гражданском праве Украины

В статье исследуются научные подходы с пониманию понятия ограничения договорной свободы. Автор проанализировал содержание понятий «границы договорной свободы» и « ограничение договорной свободы», на основе чего разработал новый критерий классификации ограниченной договорной свободы.

Ключевые слова: свобода договора, границы договорной свободы, ограничение договорной свободы.

Shab T.J. General limitation of contractual freedom in the civil law of Ukraine

In this research the scientific definitions of the notion «the reduction of the contractual freedom »is represented.

The defining of such terms as «the boundary of the Contractual freedom» and «the reduction of the contractual freedom» is given.

Analysing different types of classifications of the reduction of the contractual freedom, the new criteria of such a classification is represented.

Keywords: the freedom of the contracts, the boundary of contractual freedom, the reduction of the contractual freedom.